

26931

Lappland

Fredrika

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

23/2-68

Nilsson, Almar 1968

Svar på ULMA:s frågel. 27 Åkerns beredning.

12 bl. 4:0

26931

Blad 1. Svar på frågelista 27. Skerrens beredning.

1. Jordbruksredskap.

Det gemensamma namnet på sådana:
"Skerredskapen".

Handredskap:

Föihuggare, användet vid odling speciellt
dikning. Potatisgräv användes att slå
sörder kokor med.

Stamn på hackor: Flåhacka, gräfte,
gräv, gräfteya.

Crakor: Skerkratta, kortkastig räffa
med järnham.

Grepar: Dyrgrepen med fem eller
sex pinnar helt omvänt av järn eller
fjäderstål men med träskaff.

Snadar: Järnskodd träsnade, användes
länge efter sålspadarna som i smek-
naden som verktyg vid påläggningar
potatisbänkar. Stålspadarna för-
de ha kommit bruk på ålitalot här
på denna frakt. Det var någon gång

göthyksa?
närgräv

Landsmålsarkivet Uppsala 76931

Almar Nilsson. 1968. FREDRIKA

LPL.

Figl. 27

sksoat?

Söfal

Bl. 2. Svar på frågelista 27

på artiklet som sockenrampen Jonsson i Trögda uppvisade för sin granna en stålshyffel av stål. Grannen sade sig inte ha att den var av stål och då blev Jonsson ivrig och yttrade: "Ja du inte det står ju på stål."

Spett: "Järnspett." Träspak "Träranta."

Släggor: Gätt, kvast, slägga, stenslägga med stenborrar.

Stendrog: Kraftigt byggd träsläde med två kraftiga trähjul. Blev sådana utan jul förkom.

Tröredskap: Skerskaklar som fig. 9 II.

Timmerkaklar: farta kaklar av kraftigare virke.

Skoder: Enkel plog för påkörning av jord på potatisbänken. Kallades för det mesta "päral"



Plogar: Den första plog jag minns från mitt barndoms hem var en träplog med

garn stör?
som de
kalla
wshi
parusform

Landsmålsarkivet Uppsala 26931
Almar Nilsson. 1968. FREDRIKA

LPL
Frgl. 27

Pl. 3. Ivar på fräselitta 27.

järnstod vänskiva. Jag minns den inte i arbete men min rido är äldre bror Harald berättade att när han böjade bli så stor att han ködde plogen så gick plogen sönder och då skulle far ha sagt att han använt den i hela sin bonde tid. Harald var född år 1887. Denna plog skulle alltså ha använts fram till början av nititallet. Den första plog jag fick böja med var en skrotgjord bultarklumpig modell. Sedan köptes en plog som fig 27. med utbytbar plogbill och med färkniv.

Pinnharr: Devis lik fig 29. men fyrkantig och ej så tätt mellan pinnarna. Sedan kom fjäderharr, rullharr och spaderharr.

Vält: Kunde lika såväl fig 31 som fig 32. Kallades stockvält eller enbart bultvält.

Bl. 4. Var på väge bita 27.

På hösten plögades åkrarna. På våren sedan gödtekn breddes ut på åkern och kokorna röndeslagits köides för gödtekn var med pinnharven sedan köides med al och sedan fjäderharven kummit i buk köides med denna i t.f. med al. Sist köides med pinnharven omedelbart efter sädden och sedan vältades åkern.

II. Höst- och vårplöjning.

Med åker menade man här all djupodlad jord som kunde köias med åkerredskap. Gården med åker var ju inhägnad för sig och all därinom inhägnad jord var inom åkers. Vad som där inte var åker var ju ändå "höslätt". Marken i detta häfter är ju så stenbunden så att den mark som ej var oidentligt djupodlad kunde ju inte kallas åker.

Bl. 5. Innan på Frågelista 27.

Skern indelades i tegar som komteg, rågteg, linåker, pärland och hö"lågdo. Rorland m.m.. Trädgårdsländet var alltid inhägnad med tätt staket där inte ens hörnen slapp in och kallades "kryddgård".

Plöjningen utfördes i regel på sen hösten. Gärpen åker med en häst men på lågdo med parhästar. Lågdo brukade ibland köras med en eller två skärig rist för plöjningen av de bönder som ansågs vara nogga med skötseln av sin jord. På de gårdar man höll endast en häst brukade man byta ihop vid plöjning så att man kunde köra i par. Plöjfåran den man plögade upp på frögående föra kallades "kiltä". Plöjdiket "fåra".

Trädbruk och gödsling:

Träda förekom aldrig på åkrarna. Man

Landsmålsarkivet Uppsala 26931
Almar Nilsson, 1968. FREDRIKA

LPL.
Frgl. 27

Bl. 6. Grar på Frägelsta 24.

hade ju mycket gödrel. Man hade ju många kreatur så man ju tog den allra mesta slätten från utängarna och hade endast små åkerlappar. En åtta tio kors bonde med hästar och små kreatur hade väl sällan mer än fem tunnland öppen åker i dessa trakter.

Dika: Dika gjorde man för att dra ut "syran" i jorden. På botten av diken lades gransängar som täcktes med näver och därpå kunde läggas ett lager småsten som alltid var gött från varje remslockning av småsten från nya läjror.

Göda åkrarna: Gö-göda. Substantiv för gödrel: Kodynga, färdynga, svindynga, hästgödsel. Gemensamt namn: "Dynga" och "gödinga".
Gödrelköning: Kō dynga el. kō gödinga.

Bl. 7.

Grar på Frägelista 27.

Vinterkördon: "Dyngskan" med lös skäppa.
Sommarkördon "Dyngkärra". Dessa var
uppvinkbar med fast skäppa men lös-
tagbar bakbalk. I regel hade man
bättre åkdon vid utkörning av göddel
såväl sommar som vintertid. Man hade
ju oftast endast en dörr in i göddel-
rummet under höghuset. När man
höjde ut en vända på åkern skulle
kastaren styra in den andra kärran
eller släden i göddelrummet och las-
ta medan köaren höjde ut på
åkern. På vintern utkörd göddel sam-
manfördes i stora högar ute på åkern
där högarerna slätades mycket väl i
ytan. På barmark utkörd göddel lades
i små högar och spriddes ut fortast
möjligt efter utkörningen och vön-
derlogs mycket väl. Detta arbete ut-
fördes i regel av småpojkar som såda-
na fanns i familjen.

Landsmålsarkivet Uppsala 26931
Almar Nilsson, 1968. FREDRIKA

LPL.
Frgl. 27

Bl. 8 Ivar på sägelista 24

IV. Vår och höstsädd:

Gemensamt namn för alla vårarke-
ten på åkern: "Våranna". Alltså
på våren: Vårsädd. På höstensäd-
des höstrågen.

Årsäde: "Sättkorn". Vid åkerköring
skulle barn och kvinnor renta jord-
faststenaar mycket nog så att in-
te ogräs skulle sprida sig från detta
till "öppen åker".

Påvingsarbetet skulle ske i min hem-
by enl. gammal hävd när snön
smält bort på skuggsidan av "Oxhu-
vudet", ett brant berg ca åtta km.
söder om byn, så att endast fläskar
i storlek som en ko kunde ses där.

På den 13 juni - om man skulle få
"sättkornä" det året. Årsädet kornet
bars eller körades ut i säckar och
ställdes ut efter åkerreningen.

Landsmålsarkivet Uppsala 26931
Almar Nilsson, 1968. FRÉDRIKA

LPL

Frgl. 27

Bl. 9. Var på Frägelsta 24.

Gjorda sådden utfördes i regel av hus-
mor eller husfar på gården. En van
såringsman sådde med båda hän-
derna. Omkring år 1912 förde sårings-
maskiner ha börjat användas här.
Vidsådd av rovför hade man fört
slättat till bänckarna mycket väl.
Och drog med en träpinne upp för
grunda ränder längs bäncken. Sedan
man sått frö i detta klappade man
till svampå med handen eller en
lätt spade. Växrotsplanter drogs all-
tid upp tidigare på våren i en iord-
ningsfärd bänk med bäddväggar på
solsidan huset när man tog ut
innan förtken som lades svampå bän-
ken. När solen stekte som hetats
måtte man ibland lyfta av förtken
under de hetaste timmarna eller
också kalka eller krita förtkerlaset.

Landsmålsarkivet Uppsala 26931
Almar Nilsson. 1968. FREDRIKA

LPL
Frgl. 27

Bl. 10. Mer på Vägelista 27

Plantorna sattes ut på sin plats när man
kändes säker för nattfrosten.

Befräffande hur tätt ett linland skulle
frötas har jag tyvärr glömt trots att
jag^{min} barns barn hjälpte min mor både
med frötädd, handplockning och bind-
ning av linet i kävar. Förde detta till
työn att där ligga och "rötas" en viss tid
samt därefter upprensning av linet. Först
skulle det brakas, så bytats söt häcklas
Troor att jag glömt hela tillvägagångs-
sätt. En linåker skulle emellertid läggas
så öppet till att linågan abaktes för
vind och blåst. Man trodde att det där kul-
le bli starkare "åga".

Potatislandet gödslades och redades bätt-
re än den övriga åkern. Som potatisland
ansågs vändlagda bäst. Vid vävning av
potatis ködde man upp en fåra med
"närslan". Lådde så tättproven i denna

Landsmålsarkivet, Uppsala 26931
Almar Nilsson, 1968. FREDRIKA

LPL
Frgl. 27

Bl. 11. Ivar på träglistra 27.

fära på lämpligt avstånd från varand-
ra. Kunde så upp en fåra bredvid den första
i vilken och två rätt potatis nerlades. Den
 tredje fåran fick bli gången emellan
 potatisbänkarna. Sedan potatlandet
 färdigkört och ratts räffade man
 bänkarna släta i ytan. På förom-
 man räffade man bänkarna i st-
 ligt väder så fort det minsta ogräs vi-
 sade sig. När potatisbladen blev
 i 8-10 tum höjd lade man på pota-
 tisbänkarna antingen för hand med
 en smal spade eller körde man med
 "världen" mellan bänkarna så att mera
 jord kom på bänkarna samt räffade
 sedan bänkarna släta i ytan och fick
 nu potatis växa och sköta sig självt till
 höften och värupptagningen. Drog bröja-
 de man avsmaka färdig potatisen för-
 ta gånger i augusti när surstämningen
 kom ut i handeln.

far? - a
komfar
sättfar?
rog
säng
vovän
sen pärän
(tel re)
pärhik
lägg på

renj
päranna
gräsa
pärän
ny pärän

Landsmålsarkivet Uppsala 26931
Almar Nilsson, 1968. FREDRIKA

Lpl.
Frgl. 27

Pl. 12 Ivar på nägelitta 27

Arvlandet brattades efter jordkörningen
fri från alla klumpar och sten samt
i ordning ställdes symmetrisken släta i
ytan för frötädden som tidigare beskri-
vits. På fotplantorna var i två å-
re fanns längd gallrades de till lämpl-
ligt avstånd mellan varje planta.
Detta skedde naturligtvis för hand.
Såväl som ogräsplockningen i ett arv-
land. Detta att plocka ogräs uppre-
rades så ofta nytt ogräs åter växt
upp. Vid allt arbete i arvlandet plock-
ade man även bort kalmarken om
gavs till hönen. Ett skojigt göra för
barnen. Beträffande potatisodling så sat-
te man upp såttpotatis omkring "väffel-
dagen" i eller på långa lådor under
kåstaket på dörr befintliga under
taket hängande forskåtar. Potatisupp-
tagningen skulle vara skuldfri för miska-
liehälson.

gallar

rens
ogräs

Landsmålsarkivet Uppsala 16931
Almar Nilsson, 1968, FREDRIKA

LPL.

Frgl. 27